

OBIECTE ANTICE ÎN MEDII MEDIEVALE DIN MOLDOVA

DE

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC

Keywords: *antiquities, Middle Age, Moldova*

Izvoarele istorice, coroborate cu descoperiri arheologice ne oferă informații despre prezența, în cuprinsul unor situri sau monumente medievale din Moldova a câtorva obiecte datând din antichitatea greco-romană sau care pot fi puse în legătură cu această perioadă istorică.

La Curtea Domnească de la Suceava a fost descoperit, în anul 1985, un opaiț de bronz, fragmentar, închis, piriform, cu pereții drepecți și marginea încadrată de un chenar liniar simplu, capacul lipsește¹ (fig. 1). Opaitul se datează în secolele I–II p. Chr.², dar provine dintr-un nivel care se încadrează în a doua jumătate a secolului al XV-lea³. Descoperirea opaițului antic în cuprinsul Curții Domnești de la Suceava ridică atât problema provenienței sale, cât și pe aceea a prezenței unui obiect vechi de aproape un mileniu și jumătate într-un complex aulic medieval. Dacă respingem aprioric ideea unei glume malițioase a vreunui coleg la adresa membrilor colectivului de cercetare de la Curtea Domnească – având în vedere raritatea acestui tip de obiecte în situri antice –, și știind că, până în anul 1484, între hotarele Moldovei se găsea Cetatea Albă, anticul Thyras, putem să presupunem că opaițul piriform a fost adus la Suceava, unde a fost refolosit, datorită formei sale puțin obișnuite, în epoca medievală. Prezența acestui opaiț datând din primele veacuri ale erei creștine la Curtea Domnească de la Suceava, în Evul Mediu este insolită, dar nu constituie un unicat.

În toamna anului 1951 profesorul Dumitru Tudor a descoperit în curtea interioară a Cetății de Scaun a Sucevei, printre numeroasele fragmente de ancadrame de ferestre și uși sculptate în stil gotic, depozitate aici de către arhitectul Romstorfer, o lespede de marmură, fragmentară, cu inscripție în limba latină, menționând pe soldatul *Iulius C...*, component al unui *numerus* de palmirieni despre care s-a avansat ipoteza că a funcționat la Optatiana, în provincia romană Dacia⁴ (fig. 4). Descoperitorul inscripției era de părere că această lespede a fost adusă din Transilvania în Moldova în scop practic, spre a fi refolosită, ca piesă arhitecturală: grindă, masă de altar, ori pentru a fi cioplită și transformată în placă funerară. Era exclusă ipoteza ca inscripția romană să fie adusă în Moldova de către un domn al țării, în secolele XIV–XVII, amator de antichități⁵.

Reluând analiza textului inscripției romane descoperite acum mai bine de o jumătate de veac la Cetatea de Scaun a Sucevei, profesorul Nicolae Gostar a propus o altă identificare a localității unde se găsea *numerus*-ul de palmirieni, formulând ipoteza că este vorba de zona orientală a provinciei Dacia⁶. A fost respinsă ideea că inscripția de la Suceava a putut fi adusă din castrul de la Barboși, din sudul Moldovei⁷, considerându-se că

¹ M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească de la Suceava*, București, 1989, fig. 29.

² G. Simion, *Opaite greco-romane din bronz din România*, Cluj-Napoca, 2003, pl. XV–XVII.

³ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989, fig. 27; Paraschiva – Victoria Batariuc, *Mijloace de iluminat medievale păstrate în colecțiile Complexului Muzeal Bucovina din Suceava*, în *ArhMold*, XXXI, 2008.

⁴ D. Tudor, *O inscripție romană în ruinele cetății Suceava*, în *SCȘ*, Iași, an IV, 1953, 1–2, p. 489–491.

⁵ *Ibidem*, p. 494.

⁶ N. Gostar, *Inscripția latină (romană) din ruinele cetății medievale de la Suceava*, în *AȘUI*, Iași, Istorie, XX, seria a III-a, 2, 1974, p. 63–71.

⁷ *Ibidem*, p. 67.

aceasta a fost descoperită în cuprinsul unuia din domeniile pe care domnii moldoveni le posedau în Transilvania, pe teritoriul fostei provincii Dacia⁸. Nicolae Gostar era de părere că epigrafa latină a fost adusă cândva, înainte de anul 1564, când Suceava a încetat să mai fie reședința voievozilor Moldoviei, posibil în timpul uneia din cele două domnii ale lui Petru Rareș, cel care a deținut câteva domenii cu numeroase sate în Transilvania. Gestul domnului a fost motivat de faptul că: „inscripția a fost adusă pentru monumentalitatea ei și pentru interesul pe care un domnitor moldovean, în acea epocă a Renașterii, îl putea manifesta pentru antichitățile romane, așa cum au fost și unii voievozi (principi) și nobili din Transilvania”⁹.

Cu ocazia publicării corpusului inscripțiilor romane descoperite în România, epigrafa aflată în cuprinsul Cetății de Scaun a Sucevei a fost considerată ca provenind din teritoriul coloniei Ulpia Traiana Sarmisegetuza¹⁰. Relativ recent, despre inscripția latină descoperită la Suceava, colegul Adrian Andrei Rusu a formulat o altă ipoteză, pornind de la premisa că aceasta a fost adusă din teritoriul coloniei Sarmisegetuza: „admițându-i originea hațegănană și „călătoria” în secolul al XV-lea, am recunoaște în ea o dovadă materială a relației Ștefan cel Mare – Iancu de Hunedoara”¹¹.

Nu se cunosc nici data și nici condițiile în care a fost descoperită inițial, în cuprinsul Cetății de Scaun a Sucevei, inscripția latină dedicată Zeilor Mani de soldatul Iulius C... Nici unul din inventarele colecțiilor deținute de Muzeul Sucevei, publicate în primele decenii ale secolului trecut¹², ori după primul război mondial¹³, nu menționează existența acestei inscripții. Arhitectul Carl A. Romstorfer, cel care a condus, în perioada anilor 1895 și 1904, lucrările de degajare a zidurilor Cetății de Scaun, nu vorbește despre inscripția romană în monumentală monografie pe care a dedicat-o fortificației sucevene¹⁴. Astăzi, inscripția romană de pe placa de marmură mai prezintă, alături de textul antic, și alte câteva litere, dispartate, care nu ne sunt de nici un folos în încercarea de a stabili când a fost adusă din provincia Dacia această epigrafă, ci sunt, după opinia noastră, „opera” turiștilor care au vizitat Cetatea de Scaun, după ce zidurile au fost degajate de pământul și molozul ce le acoperea.

Referitor la perioada de timp când inscripția latină a fost adusă din teritoriul fostei provincii Dacia în Moldova, ne-am însușit ipoteza formulată de profesorul Nicolae Gostar, fiind de părere că lespeda a ajuns în teritoriul est-carpatic în timpul uneia din cele două domnii ale lui Petru Rareș.

În perioada cuprinsă între anii 1912 și 1925, când au fost redactate două din *Cataloagele obiectelor colecționate de Muzeul Sucevei*¹⁵, pe Câmpul Șanțurilor de lângă Cetatea de Scaun a Sucevei a fost descoperit un obiect descris de profesorul Rudolf Gassauer drept „agrafă de bronz, posibil o aplică compusă dintr-o bandă metalică care imită o împletitură”, decorat cu un medalion rotund cu efigia unui personaj spre dreapta, laureta și inscripția cu majuscule: HADRIANVS AVGVSTVS (fig. 2), piesă considerată a data din timpul domniei acestui împărat roman¹⁶. Chipul personajului reprezentat nu se încadrează în iconografia împăratului Hadrian¹⁷, ceea ce ne face să presupunem că piesa de bronz descrisă drept agrafă este un produs târziu, posibil din secolul XVI, ajuns la Suceava printre obiectele care au aparținut lui Despot Vodă, aventurierul levantin cu preocupări umaniste, ajuns domnul Moldovei în anul 1561¹⁸. Am menționat „agrafa” de bronz cu efigia fantezistă a împăratului Hadrian, care nu este un obiect din antichitatea clasică, dar care trădează aceleași preocupări pentru istoria greco-romană ale posesorului său.

⁸ *Ibidem*, p.70.

⁹ *Ibidem*, 70–71.

¹⁰ *IDR*, III/2, p. 352–353, nr. 416, fig. 333.

¹¹ A. A. Rusu, *Moștenirea materială a antichităților în districtul Hațegului (epoca prerenascentistă și a Renașterii timpurii)*, în *SCIVA*, 37, 1986,2, p. 235.

¹² A. von Peyersfeld, *Hauptkatalog des Suczawer Museums*, Suceava, 1910, *passim*; idem, *Catalogul obiectelor colecționate de „Muzeul Local” din Suceava de la 1895 până la 1912*, Suceava, 1912, *passim*.

¹³ R. Gassauer, N. Turturean, *Muzeul orașului Suceava*, în *Anuarul Liceului ort.or. „Ștefan cel Mare” în Suceava, publicat la finele anului școlar 1924/1925 de Vasile Burduhos, director*, Suceava, 1926, *passim*; idem, *Catalogul obiectelor colecționate de „Muzeul orășenesc”*, Suceava, 1929, *passim*.

¹⁴ C. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913, p. 74–77.

¹⁵ R. Gassauer, N. Turturean, *Muzeul orașului Suceava*, în *Anuarul Liceului ort.or. „Ștefan cel Mare” în Suceava, publicat la finele anului școlar 1924/1925 de Vasile Burduhos, director*, Suceava, 1926, p. II, nr. 18.

¹⁶ R. Gassauer, *O agrafă cu efigia împăratului Hadrian găsită la Suceava*, în *Anuarul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava publicat la finele anului școlar 1933/1934*, Suceava, 1934, p. 12–16.

¹⁷ A se vedea portretul împăratului Hadrian de pe *Monde*. Cf. *RIC*, vol. II, pl. XII – XV.

¹⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă*, București, 1980, *passim*.

Aceeași pasiune pentru antichități pare să-l fi animat și pe cel care a adus din teritoriul fostei colonii milesiene Histria decretul în onoarea arhitectului Epicrate, fiul lui Nicobulos din Bizanț, datând din prima jumătate a secolului III a.Ch.¹⁹ și păstrată și astăzi în exonartexul Mănăstirii Dragomirna²⁰ (fig. 3). Inscripția elină de la Mănăstirea Dragomirna a fost considerată a reprezenta piatra de mormânt a unui oarecare Dima, venit din Asia Mică, arhitectul care a construit mănăstirea. Informația apare în inventarul bunurilor mănăstirii, întocmit în secolul XIX, dar și în *Pomelnicul* acestei mănăstiri, fiind preluată de egumenul Ghenadie Zaharievici, care vorbește despre „arhitectul Dima, care a condus lucrările gotice de zidire a Mănăstirii Dragomirna în timpul domniei principelui țării Ștefan Tomșa”. „Dima s-a născut în Mexia din Nicomedia și a decedat aici în Dragomirna și se odihnește sub această piatră de marmură și se roagă să nu fie omis din pomelnicul bisericesc”²¹. Pentru călugării de la Mănăstirea Dragomirna, care se pare că nu mai știau limba elină, cuvântul comun *ο δημος*, prezent de mai multe ori în textul inscripției în onoarea arhitectului Epicrate, a devenit un nume propriu, Dima, și de aici s-a țesut întreaga legendă. Informația transmisă de Ghenadie Zaharievici, egumenul din anul 1840 al Mănăstirii Dragomirna²², este preluată de Raimund Friederich Kaindl în lucrarea sa *Geschichte der Bukowina*²³, informație care va face carieră în diverse scrieri redactate în Bucovina, în prima jumătate a secolului trecut²⁴, și care era menționată în ghidajele de la Dragomirna, prin anii șaptezeci ai secolului trecut. Despre inscripția grecească de la Dragomirna putem să avansăm ipoteza că a fost adusă de la Histria de către unul din ctitorii sfântului locaș, marele logofăt Lupu Stroici, cel care-și semna actele cu caractere latine, Stroicz.

Cronicarii moldoveni Miron Costin și fiul său Nicolae, precum și eruditul domn al Moldovei de la începutul secolului XVIII, Dimitrie Cantemir, au fost interesați să menționeze în scrierile lor o serie de obiecte antice descoperite în teritoriul est-carpatic, dar nu numai. Miron Costin vorbește despre podul lui Traian de la Drobeta, pe care l-a văzut „când am mersu cu Dabija Vodă cu oștile la Uivar”, în anul 1663²⁵. Învățatul logofăt ne transmite informația despre o „piatră mare” adusă la Galați la Biserica Dii, cu incripția SEVERUS IMPERATOR ROMANORUM²⁶, dar și despre banul de aramă emis la Marcianopol descoperit la Gherghina/Barboși²⁷. O altă informație ne este furnizată de fiul său, Nicolae Costin, despre aducerea la Iași de la Galați, în timpul domniei lui Constantin Duca, a unei plăci de marmoră, cu o inscripție latină, pusă în anul 112, în onoarea împăratului Traian²⁸.

Viitorul principe al Moldovei, Dimitrie Cantemir, în timpul domniei fratelui său Antioh, a fost la Galați pentru a vedea inscripția menționată de Miron Costin referitoare la Severus, împăratul romanilor, pe care nu a mai găsit-o, în schimb Theodori, pârcălab de Galați, i-a adus o monedă mare de argint, „cât o costandă”, cu inscripția CONST. VICT AUG. IMP²⁹. Dimitrie Cantemir acordă o importanță deosebită inscripției dedicate împăratului Traian descoperită la Gherghina/Barboși, al cărei text îl face cunoscut în scrierile sale³⁰. Noi informații despre inscripția dedicată împăratului Traian aflăm din lucrarea unui erudit iezuit, Samuel Timon, *Imago antiquae et novae Hungariae*: că a fost adusă la Iași, în ultimele zile ale domniei lui Constantin Duca sau în primele zile ale domniei lui Mihai Racoviță, și a fost fixată în zidul palatului domnesc din Iași, unde se mai găsea în anii 1730–1731³¹. Samuel Timon a primit informația despre epigrafa latină, dar și textul acesteia, de la contele italian Bartolomeo Ferrati³², fost protomedic al domnitorului Constantin Brâncoveanu și apoi a

¹⁹ D. M. Pippidi, *Proveniența inscripției grecești de la mănăstirea Dragomirna*, în idem, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967, p. 107–119.

²⁰ Eug. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, vol. I, Viena, 1903, p. 18–20.

²¹ *Ibidem*, p. 20, nota 2.

²² I. Vorobchievici, *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna*, ed. a II-a, Cernăuți, 1925, p. 64

²³ R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, vol. III, Cernăuți, 1895, p. 107.

²⁴ I. Vorobchievici, *op. cit.*, p. 37, 40–41.

²⁵ M. Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în idem, *Opere*, red. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 257.

²⁶ *Ibidem*, p. 267.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, în idem, *Scrieri*, ed. Svetlana Korolevschi, Chișinău, 1990, p. 75–76.

²⁹ D. Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, București, 1981, p. 111–113.

³⁰ Idem, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 77.

³¹ N. Gostar, *Les antiquités de la Moldavie d'oeuvre du Prince Démètre Cantemir*, în *Dacoromania*, 2, 1974, p. 130–131, 133–135.

³² *Ibidem*, p. 130–131, 134.

lui Mihai Racoviță (1715–1726)³³, cât și de la superiorul iezuiților stabiliți la Iași, Johannes Regavscius³⁴. Samuel Timon face precizarea că inscripția a fost descoperită de socrul lui Mihai Racoviță, marele spătar Dediul, afirmație pe care profesorul Nicolae Gostar o nuanțează, considerând că marele dregător a fost doar cel care a dispus aducerea epigrafei latine de la Gherghina/Barboși și fixarea ei în zidul Curții Domnești de la Iași³⁵.

Ipoieza formulată de profesorul Nicolae Gostar referitoare la inscripția latină, descoperită în curtea interioară a Cetății de Scaun a Sucevei, ni se pare perfect plauzibilă. Atât inscripția de la Suceava, precum și acelea de la Mănăstirea Dragomirna și de la Curtea Domnească de la Iași au fost aduse pentru ceea ce reprezentau ele și nicidecum pentru a fi refolosite ca simple plăci de marmoră. Dovada o face inscripția de la Dragomirna, pusă la loc de cinste, în exonartexul bisericii, și epigrafa încastată în zidul Curții Domnești de la Iași. Dar în Moldova se cunosc și cazuri când, din teritorii care au aparținut Imperiului Bizantin, au fost aduse fragmente de plăci de marmoră sculptate pentru a fi refolosite – și ne referim la fragmentele descoperite la Mănăstirea Bistrița, ctitoria domnului Alexandru cel Bun. La Mănăstirea Bistrița au fost descoperite plăci de marmoră, divers ornamentate, aparținând unor inscripții histriene din secolele II–III p. Chr., și fragmente de sarcofag și de decorații sculpturale datând din secolele VI–XII, provenite unele dintre ele chiar de la Constantinopol. Considerate inițial ca fragmente de la un templon și de la un sintron³⁶, aceste fragmente de marmoră de vârste și proveniențe diferite au fost de fapt reutilizate ca plăci pavimentare, fiind montate la mănăstirea moldoveană cu partea nedecorată în sus³⁷.

Chiar dacă în Moldova Renașterea nu s-a manifestat plener, limitându-se la folosirea unor detalii de arhitectură vehiculate de meșteri pietrari care lucrau în teritoriul est-carpatic, veniți din Apusul sau Centrul Europei, trebuie să acceptăm ideea că unii moldoveni, recrutați dintre cei care au circulat în spațiul european, au avut preocupări legate de istoria antică, preocupări manifestate și prin colecționarea de inscripții sau obiecte legate de lumea greco-romană.

Fig. 1. Opaț din bronz, secolele I–II p. Chr., descoperit în Curtea Domnească

³³ Călători străini despre Țările Române, vol. VIII, București, 1983, p. 398–399.

³⁴ N. Gostar, *op. cit.*, p. 130–131.

³⁵ *Ibidem*, p. 131.

³⁶ V. Drăguț, *Un ansamblu de sculptură decorativă din epoca lui Alexandru cel Bun*, în *Arta*, an XXXIII, 7, 1986, p.22.

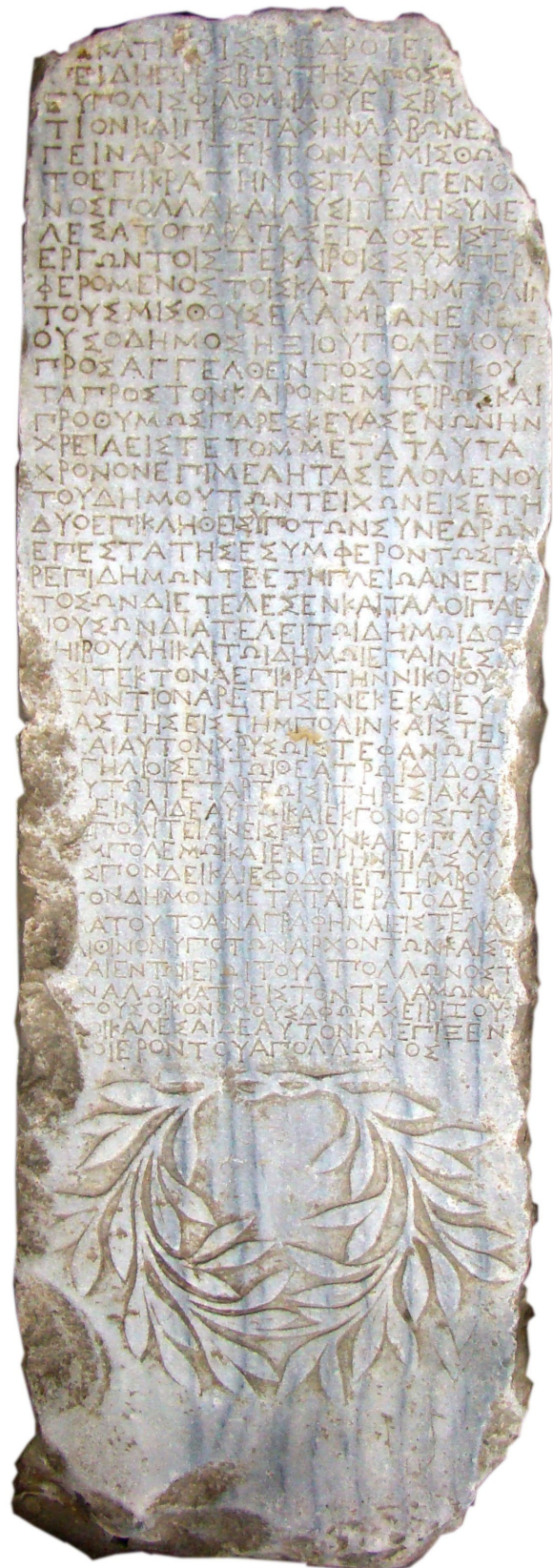
³⁷ Lia Bătrîna, A. Bătrîna, *Basoreliefurile de la Mănăstirea Bistrița (jud. Neamț). Contribuții la cunoașterea relațiilor Moldovei cu Imperiul Bizantin în vremea lui Alexandru cel Bun*, în *SCIVA*, 59–60, 2008–2009, 1–2, sub tipar.

Fig. 2. Inscripție romanică, latină, descoperită în Curtea Domnească din Suceava

3

4

Fig. 3. Aplică cu imaginea fantezistă a împăratului Hadrian, secolul al XVI-lea, descoperită în Câmpul Șanțurilor din Suceava

Fig. 4. Decretul din Histria, emis în cinstea arhitectului Epicrate, fiul lui Nicobulus din Bizanț, în secolul al III-lea a. Chr., în exonartexul mănăstirii Dragomirna

OBJETS ANTIQUES DANS DES MILIEUX MÉDIÉVAUX DE LA MOLDAVIE

RÉSUMÉ

En 1985, à la Cour Princièrè de Suceava a été découvert, dans un premier niveau qui s'encadre dans le XV-ème siècle, un lumignon en bronze qui date dès les I-er – II-ème siècle ap. J.-C., lumignon dont on pense que provient de Cetatea Albă, l'antique Thyras.

L'automne de l'année 1951, dans la Cour intérieure de la Cité Princièrè de Suceava a été découverte une pierre funéraire en marbre, fragmentée, avec inscription, dans la langue latine, qui mentionne le soldat Iulius C... d'un *numerus* de Palmyréniens qui est resté en Dacia. On a formulé l'hypothèse que cette inscription provient de Optatiana ; ensuite, le professeur Nicolae Gostar est arrivé à la conclusion que la pierre funéraire provient de cette partie-là de la Transylvanie où les princes régnants de la Moldavie ont détenu des possessions et a été apportée dans le territoire est-carpatique par Petru Rareș, le geste du prince régnant étant motivé par son intérêt pour les antiquités romanes.

De Câmpul Șanțurilor, des alentours de la Cité Princièrè de Suceava, provient un autre objet en bronze, considéré une agrafe antique, paré avec un médaillon ayant représenté un personnage lauréat et l'inscription avec des majuscules HADRIANUS AUGUSTUS. Le visage du personnage ne s'encadre pas dans l'iconographie de l'empereur Hadrian, souvenant surtout Marcus Aurelius ; cela nous a fait avancer l'hypothèse qu'on se trouve devant un objet datant du Moyen Âge, arrivé à Suceava dans les bagages de Despot voïvode.

Au monastère Dragomirna, dans l'exonarthex se trouve un décret de Histria de la première partie du III-ème siècle av. J.-C. à l'honneur de l'architecte Epicrate, le fils de Nicobulos de Byzance. Le XIX-ème siècle, dans le milieu monastique de Dragomirna est apparue l'idée que l'inscription grecque est, en fait, la pierre tombale de Dima de Mixia de Nicomedia, l'architecte qui a construit le monastère.

Le XVII-ème siècle et le début de celui suivant, les chroniqueurs moldaves comme Miron Costin, Nicolae Costin et le prince régnant Dimitrie Cantemir ont été intéressés à mentionner dans leurs écrits des objets et des monuments antiques : le pont de Traian de Drobeta, des monnaies et des inscriptions découvertes à Gherghina / Barboși. Au début du XVIII-ème siècle, les derniers jours du règne de Constantin Duca ou au début du règne de Mihai Racoviță a été apporté de Gherghina / Barboși une inscription latine dédiée à l'empereur Traian et encastrée dans la muraille de la Cour Princièrè, où elle se trouvait dans les années 1730/1731.

On considère que la présence de ces objets antiques dans ces milieux médiévaux de la Moldavie constitue la preuve des préoccupations que certaines personnes, princes régnants ou grands boyards ont eu en ce qui concerne l'histoire antique, manifestée par la collection, en premier lieu, des inscriptions grecques et latines.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. Lumignon en bronze, I-er – II-ème siècles ap. Chr., découvert à la Cour Princièrè.
 Fig. 2. Inscription romane, latine, découverte à la Cité Princièrè de Suceava.
 Fig. 3. Application avec le portrait fantaisiste de l'empereur Hadrian, le XVI-ème siècle, découverte à Câmpul Șanțurilor de Suceava.
 Fig. 4. Le décret de Histria à l'honneur de l'architecte Epicrate, le fils de Nicobulos de Byzance, le III-ème siècle a. Chr., l'exonarthex du monastère Dragomirna.

